

Автоматизирането на библиографското описание при липсата на единни национални стандарти - предимства и недостатъци

Антоанета Димитрова
Технически университет- София

Стандартизацията в областта на автоматизираните библиотечно-информационни системи е важно условие за ефективната организация на процесите по обработка на библиотечните документи и тяхното търсене, както и за осигуряване качеството на библиографските записи и възможностите за техния обмен. Автоматизирането на библиографското описание и изграждането на електронни каталози вече от доста години се развива в България и обхваща все по-голям брой библиотеки. Затова още по-непонятна е липсата на единни национални стандарти, които да осигурят развитието на тази библиотечна дейност в съответствие със съществуващите международни стандарти.

Още през 1993 г., в проекта за Национална автоматизирана библиотечна и информационна мрежа (НАБИМ) е заложено разработването на трите основни стандарта- комуникативния формат за библиографско описание BULMARC, стандартно и признато от FID българско издание на УДК на базата на средното издание на Универсалната десетична класификация и единен национален предметен рубрикатор. За съжаление, поради причини от различно естество, тези стандарти и досега все още не са разработени.¹ С какво разполагат и използват при изграждането на електронните си каталози българските библиотеки сега:

1. БДС 15419-82 Библиографско описание на книгите
2. БДС 15687-83 Библиографско описание на периодичните издания
3. БДС ISO 2709: 1981 Документация. Формат за обмен на библиографска информация върху магнитна лента
4. БДС ISO 5963: 2002 Документация. Методи за анализиране на документи, определяне на тяхната предметна област и избор на термини за индексирание
5. Таблици на десетичната класификация, разработени от НБКМ
6. Предметен рубрикатор на НБКМ

Българските стандарти за библиографско описание на различните видове библиотечни документи са разработени според международните изисквания (ISBD) и покриват напълно нуждите на каталогизаторите при изграждането на традиционните каталози. Когато говорим, обаче, за автоматизиране на библиографското описание, тези стандарти съвсем не са достатъчни. В автоматизираните библиотечно-информационни системи, елементите на традиционното библиографско описание се прегрупира в полета и подполета с постоянна или променлива дължина и се означават чрез етикет, индикатори и разделителни знаци. С други думи, необходимо е разработването на комуникативен формат за библиографско описание, който да се заложи в българските автоматизирани библиотечно-информационни системи в частта им, засягаща библиографската обработка на документите и който да осигурява

обмена на библиографски данни между библиотеките. В този смисъл, съществуващият стандарт ISO 2709 е много подходящ да се използва като основа, върху която да се изгради бъдещият български комуникативен формат BULMARC.

При липсата на такъв формат сега, голяма част от библиотеките в България работят с български автоматизирани библиотечно-информационни системи, които са разработени съгласно изискванията на ISO 2709 и имат възможност за преминаване към библиографско описание в MARC формат. Поне 4 библиотеки (Централната библиотека на БАН и библиотеките към Американския университет в Благоевград, Нов български университет и Техническият университет-София) работят с чужди интегрирани библиотечни системи, в които се използва формата за библиографско описание MARC 21. И тук се изправяме пред един голям парадокс- въпреки, че от средата на 2000 г. се работи с този формат, и досега няма български превод на ръководството за MARC 21. Затова пък от началото на 2003 г. имаме български превод на ръководството за UNIMARC, който обаче не се използва от нито една българска библиотека. През последните 2 години бяха проведени няколко срещи, на които се дискутираше кой от двата формата- MARC 21 (разработен върху основата на USMARC и съобразен с принципите на англо-американската каталогизация) или UNIMARC² (разработен върху основата на ISO 2907 и съобразен с международните изисквания за каталогизация на IFLA) да се използва при разработването на BULMARC. За съжаление, и досега няма ясна идея за това, нито пък коя българска институция ще се заеме с тази задача.

За да стане по-ясно какво представляват форматите MARC и как в крайна сметка трябва да изглежда бъдещият BULMARC, ще се спра накратко върху принципите на изграждане и структурата на формата MARC 21. Той е съобразен с Американския национален стандарт за обмен на информация ANSI/NISO Z39.2 и неговия международен еквивалент ISO 2907, както и с Международния стандарт за библиографско описание (ISBD) и с второто издание на Англо-американските правила за каталогизация (AACR 2).³

MARC 21 се състои от 5 комуникативни формата: за библиографски данни, за авторитетни данни, за данни за фонда, за класификационни данни и за обществена информация.

1. MARC формата за библиографски данни съдържа основната информация за идентифицирането на един документ (автор, заглавие, издателски данни, физическа характеристика и др.).

При разработването на български формат за библиографски данни може да се заложи като основа българският вариант на ISO 2907, тъй като той е съобразен с международните изисквания за обмен на библиографска информация върху магнитен носител. Съществуващите национални стандарти за описание на различните видове документи също може да се използват, дотолкова, доколкото в тях е дефинирана основната терминология, използвана в библиотечната практика у нас. Успоредно с това, би трябвало да се изработят нови национални правила за каталогизация, съобразени със спецификата на форматите MARC.

2. MARC формата за авторитетни данни съдържа информация за имена и предметни рубрики, които се използват като данни за достъп до библиографските записи при търсене. Това могат да са имена на хора, организации, конференции, заглавия на серии и предметни рубрики от стандартизиран рубрикатор (например рубрикатора на Конгресната библиотека, предметните рубрики към УДК и др.).

При разработването на български формат за авторитетни данни може се заложат изградените от НБКМ контролни файлове, които съдържат стандартизирани записи на: имената на българските и чуждите автори, на сериите на книгите и на предметните рубрики.⁴ По- подробно бих искала да засегна проблема с предметните рубрики.

И най- беглият преглед на съществуващите в България on-line каталози показва, че всяка библиотека използва най- разнообразни предметни рубрики и често за една и съща книга в различните каталози се срещат съвсем различни предметни рубрики. Абсолютно парадоксална е липсата на предметни рубрики в библиографските записи в някои on-line каталози (например на НБКМ и ЦТБ), тъй като е общоизвестно, че търсенето в електронните каталози се извършва главно по ключови думи.

Сега, когато предметният рубрикатор на НБКМ е изцяло готов и вече е достъпен и в електронен вариант, може да се стъпи върху него като една основа и заедно с това да се започне дискусия за това как да се прилага при автоматизирането на библиографското описание. Според мен има нужда да се обсъдят следните важни проблеми:

- Доколко предлаганите предметни рубрики отговарят на съвременното развитие на отделните науки?
- Как и от кого ще се вземат решенията за актуализиране на съществуващите предметни рубрики и добавяне на нови?
- Дали ще бъде възможно да се допълва и актуализира изграденият вече рубрикатор с предметни рубрики, подадени от други библиотеки или право на това ще има само НБКМ?
- Дали, в крайна сметка, ще е възможно да се създаде национален предметен рубрикатор на базата на предлагания от НБКМ или ще се търсят други варианти, например предметните рубрики на УДК?

3. MARC формата за данни за фонда дава сведения за конкретните документи в дадена библиотека. Той представя информация за 3 основни типа библиотечни единици: еднотомни издания, многотомни издания и издания с различна периодичност. Тук влиза информацията, необходима за локалната обработка, техническия контрол, съхраняването и поддържането на отделните екземпляри в конкретна библиотека и нейните филиали (сигнатури, видове библиотечни фондове, номерация и хронология на периодичните издания и др.).

4. MARC формата за класификационни данни съдържа информация, която разкрива съдържанието на документите чрез класификационните индекси, които се формират в съответствие с определена схема за класификация (например класификационната схема на Конгресната библиотека, Универсалната десетична класификация и др.).

За да се разработи формат за класификационни данни трябва да се създаде стандартно и признато от FID българско издание на УДК, тъй като съществуващите сега Таблици на десетичната класификация не отговарят на нуждите на големите научни библиотеки и не се актуализират своевременно. Научните и университетските библиотеки използват различни преводи на средното издание на УДК (от руски или от английски), тъй като индексите от Таблиците на десетичната класификация не са достатъчно подробни за да отразят спецификата на фондовете им. Актуализирането и допълването на индексите се осъществява от Групата за унифициране на класификационната практика при НБКМ, но тъй като България не е член на Консорциума за УДК и не разполагаме със стандартно издание, никой не следи текущите промени, които се правят всяка година.

Фрапиращ е случаят с индекса 681.3- Машини и устройства за обработка на данни, който е отменен с Протокол № 18 от 1996 г.⁵ и вместо него се използва индексът 004- Компютърни науки, като в него би трябвало да се класира и литературата по програмиране, тъй като старият индекс 519.68- Програмиране за електронно- изчислителни машини, вече не фигурира в подразделите на 51- Математика, въпреки че няма изрично решение за отмяната му. Информацията за тази промяна, която засяга една от най- бързо развиващите се в днешно време науки, изобщо не е стигнала до българската библиотечна общност, а в Допълненията на десетичната класификация, които се публикуват редовно в сп. Библиотека, продължават да се доразвиват индексите в раздел 681.3.

Разработването на българско стандартно издание на УДК, признато от FID, ще разреши споменатите по- горе проблеми. Нещо повече- оригиналната пълна версия на УДК на английски език, се предлага в електронен вариант, което значително улеснява търсенето и избирането на подходящ индекс и ще е много по- лесно за използване от традиционния книжен вариант, особено в библиотеките, където библиографската обработка е автоматизирана. Затова, усилията ни би трябвало да са насочени не само към превеждането на български език на УДК, но и към изработване на електронен вариант на българската версия.

5. MARC формата за обществена информация е създаден с цел да се дават по- пълни сведения за различни лица, институции и събития с цел да се удовлетворят информационните потребности на обществото.

Проследявайки развитието на стандартизацията на библиотечните процеси в другите страни, може да се определят 3 подхода за създаване на стандарти.⁶

Първият, строго формален подход към стандартизацията, е свързан с разработването на строги правила за извършване на конкретни библиотечни дейности, установени от определен упълномощен за това орган и предназначени за изпълнение от библиотеките на национално или международно ниво. В този смисъл стандартите имат задължителен характер и тяхното изпълнение би следвало да се следи от административен орган или определена професионална организация.

В тази група влизат всички стандарти ISO, които се отнасят до автоматизирането на библиотечните процеси и за чието спазване и прилагане се грижи IFLA. На национално ниво, това са българските държавни стандарти, засягащи библиотечното дело, за чието прилагане в българските библиотеки би трябвало да следи НБКМ или СБИР.

Вторият подход, който до голяма степен също е формален, е свързан с изработването на ръководства или инструкции по определен проблем от група експерти, които се приемат в качеството на препоръчителни за използване в работата на библиотеките. Такъв тип незадължителни правила позволяват на всяка библиотека сама да реши ще приеме ли такова ръководство, и ако го приеме - напълно или частично, съобразно конкретните и нужди.

В тази група стандарти може да се причислят националните правила за каталогизация, общите и частните методики за класификация и предметизация на документите, а също и правилата за създаване и развитие на контролните файлове на авторитетни данни.

Третият, най-малко формален подход към стандартизацията, е чрез използването на едни и същи средства и инструменти за създаване и разпространение на библиографски записи от различни библиотеки. Стандартите от този тип се изработват не от административен орган или група експерти, а се явяват резултат от съгласуване на действията между няколко библиотеки. Обикновено се започва с политиката на една библиотека, в която се установяват определени правила и инструкции, необходими за ефективното развитие на библиотечните процеси в конкретна ситуация. Отделно средство, например списък от предметни рубрики, се приема в качеството на норма и започва да се използва като стандарт. Когато едни и същи правила и инструкции се приемат в работата на повече библиотеки, може да се каже, че тези правила и инструкции придобиват силата на стандарти за дадената група библиотеки.

В тази група стандарти спадат комуникативните формати, контролните файлове на авторитетни данни, националните системи за класификация, предметните рубрикатори и др.

В края на своето изложение, искам да ви запозная накратко с един опит за неформално стандартизиране на дейностите по автоматизирането на библиографското описание при използването на чужди интегрирани библиотечни системи (Q Series и ALEPH 500). Липсата на адекватни национални стандарти в областта на автоматизирането на библиотечните дейности, както и на българско ръководство за MARC 21, ни подтикна да създадем Група на библиотеките, работещи с MARC 21 през лятото на 2002 г. В нея влизат каталогизатори и системни библиотекари от Централната библиотека на БАН и библиотеките към Американския университет в Благоевград, Нов български университет и Техническият университет-София.

Започнахме с обсъждане на отделните полета на MARC формата за библиографски данни, с оглед на това каква информация да се съдържа в тези полета, съобразно националните правила за каталогизация. Също така уточнихме стандартните шаблони (templates) за различните видове документи (книги, периодични издания, многотомни издания). Всички методични решения, които взема групата се записват и ще се публикуват на сайта на Клуб MARC 21, който в момента се разработва. На базата на тези решения, след време ще бъде разработено и ръководство за MARC 21.

Предстои ни да започнем обсъждане и на MARC формата за авторитетни данни, като по-конкретно ще се опитаме да унифицираме предметните рубрики, които използваме в библиографските записи, тъй като на този етап всяка една библиотека използва различни рубрикатори. Подобен е и проблемът с унифицирането на класификационните индекси, тъй като сега, освен Таблиците на десетичната класификация, отделните библиотеки използват и преводите от руски или английски език на средното издание на УДК.

Далечната цел, която сме си поставили, е обмен на библиографски записи на базата на протокола Z39.50 (Американския национален стандарт за търсене на информация ANSI/ NISO Z39.50 и неговия международен еквивалент ISO 23950: 1998), който позволява търсене и прехвърляне на библиографски записи от отдалечени бази чрез on-line каталозите на библиотеките.

И ако дотогава все още не са разработени български комуникативен формат, стандартно българско издание на УДК и национален предметен рубрикатор, възможно е правилата и инструкциите, които ние ще сме разработили, да започнат да се използват и от други библиотеки като стандарти в тяхната работа по автоматизирането на библиографското описание и изграждането на електронни каталози.

¹ Димчев, Александър, Тая Войникова. Бъдещето няма да ни чака: Библиотеките в България и новият информационен ред // Б и б л и о т е к а, 4, 1996, бр. 4-5, с. 9- 16.

² Янакиева, Татяна. Пермутации на библиографската информация или за отношението "национално-универсално" // Б и б л и о т е к а, 3, 1995, бр. 10, с. 3- 6.

³ MARC 21 Concise Format, <http://lcweb.loc.gov/marc/marc.html>

⁴ Войникова, Тая. Автоматизацията в Народната библиотека "Св. св. Кирил и Методий" // Б и б л и о т е к а, 3, 1995, бр. 7, с. 9- 12.

⁵ UDC Consortium, Contents of Extensions and Corrections No.18 (1996), http://www.udcc.org/ec18_1996.htm

⁶ Логинов, Б.Р., И.Б. Цветкова. Библиотечные стандарты и стандартизация в области информационно-поисковых систем: состояние дел и направления дальнейших исследований // Э л е к т р о н н ы е б и б л и о т е к и, 2001, Т. 4, Вып. 4, <http://www.iis.ru/el-bib/2001/200104/LC/LC.ru.html>